

ישראל שורק

ניסיון החיים והמוות

בעולם שמקדש את החדש ואת השינוי אין לניסיון החיים שום ערך ממשי. הכאב לא ישיב את כבודו של הניסיון האבוד. מה יעזור? לרקום לחיינו סיפור מלכד ולפחד קצת פחות מן המוות

על רגל אחת

גלה לכם סוד מוכחש ומודחק היטב: כבר אין ערך חברתי לאנשים בעלי ניסיון. משקלו הסגולי של ניסיון החיים אבד ואיננו. המבוגרים, חרף רטוריקה של הכחשה, הולכים ומאבדים את חשיבותם, מפני שמה שהם יכולים ללמד את הצעירים, אם הם בכלל יכולים ללמד אותם משהו, כבר אגור ומתועד במכונות החכמות. ככל שנקדש את החדשנות וככל שחיינו יחסרו לכידות ערכית-אידאולוגית יוסיפו הזקנים ויאיבדו את ערכם. בחברה שלנו אין עוד חשיבות לניסיון חיים, ולשווא נקונן על כך. הניסיון הנצבר בתודעתם של מבוגרים אינו מועיל לצעירים בני זמננו ואולי אף מזיק.

זה יהיה מהלך העניינים: אשכנע אתכם שהצדק אתי, נכיר בכאב שטמון בו, ופענוח הכאב הזה יהווה בסיס לשינוי חברתי עמוק שיהא עלינו לחולל. שינוי שכל מהותו ריאקציה לפולחן השינוי. הבה נצא אפוא למסע המפרך הזה.

מיתוס היין המשומר: בשבח הוותק

ילדים גדולים יש פרווילגיות, זכויות יתר, ביחס לילדים קטנים. הם רשאים להישאר ערים עד שעה מאוחרת יותר, הם בוחרים מה לאכול ומה לצייר ועם מי לשחק. כאשר הם יודעים לקרוא הם ילכו לסרט שאינו דובר את שפת אמם, מפני שהם יכולים לקרוא את הכתוביות, בניגוד לאחיהם הקטן שנאלץ להסתפק בסרטים מדובבים. מה נגיד לקטנים? כאשר תגדלו תיהנו אף אתם מן הזכויות הללו.

גם במישור הכלתי פורמלי נהנים הגדולים מזכויות יתר, אף שהדברים אינם עולים בקנה אחד עם עקרונות הצדק הטבעי. כך

למשל, ילדים ייאלצו לפנות את המגרש כאשר תגיע חבורה של ילדים גדולים יותר וזכות "התופס ראשון" לא תעמוד להם, אלא אם כן יצוץ כוח (בדמות מבוגר) שיאכוף זאת עליהם. כיצד ינחמו הצעירים את עצמם? גם אנחנו נגדל ונתחזק ויבוא יום שבו נאכוף את זכותו של החזק יותר. אמנם אפלטון ורוסו הוכיחו שזכותו של החזק יותר אינה אלא בדיה המכילה סתירה עצמית, אך ילדים צעירים רשאים לשגות.

חיילים ותיקים יזכו לפטור משמירות ולהקלה בתורנויות. כיצד מסכימים לזה הצעירים? השיקול שלהם אנוכי ומחושב היטב. הם יודעים יפה שגם ותיקותם בוא תבוא. זה רק עניין של זמן. מורים צעירים, מהגדרים בתחילת דרכם, רופאים שזה עתה סיימו את ההתמחות מסכימים לקבל שכר נמוך, לעתים נמוך באופן דרסטי מזה של עמיתיהם בעלי הוותק, משום שהם משוכנעים שהזמן משחק לטובתם. בעתיד ירוויחו יותר. הם רק צריכים להזדקן מעט. הזמן עובר מהר. הנה זה קורה.

לפנים, בשכבר הימים, זו היתה נחמתם של זקני השבט, זקני העדה. ניסיונם היווה מקור נטול תחליף של חוכמה וידע. נכון: לעתים העדיפו מלכים את עצתם של הצעירים על פני זו של הזקנים. כך קרה לרחבעם בן שלמה. הוא שילם מחיר שאיש מאתנו לא ירצה לשלמו בעבור טיפשות זו, שהרי מיתוס הזקנים החכמים זכה להעדפתו של מחבר הטקסט המקראי כבר בפרשת יתרו. גם אצלנו, במערכת החינוך, נהגו לפני שנים לא רבות למנות מנהלים וסגני מנהלים על פי הוותק; כאשר רופאים לא היו בטוחים בדיאגנוזה הם נהגו להימלך ברעתו של רופא ותיק ומנוסה; ושיטת ה"סניוריטי" בבית המשפט העליון מתקיימת עד הימים הללו ממש.

ובכן, החיים מלמדים אותנו, במישורים שונים, שהזמן "משחק" לטובתנו. יש יתרונות להתבגרות, יש יתרונות לוותק. בסעיף הבא אראה שמדובר באשליה מסוכנת ומתעתעת.

איור: נוי חיימוביץ

כוחה של אשליה: נזקי הוותק

הרומנטיקה של ניסיון החיים הולכת ונעלמת ממרבית מישורי חיינו. היצויר שבימינו ימנו מנהל לבית ספר רק מפני שצבר ותק? היצויר שימנו בימינו מפקד לצבא רק בשל ניסיון מצטבר ורקורד של הצלחות שרכש לפני שנים רבות? היצויר שוותיק הרופאים ימונה למנהל המחלקה? אולי נהגו כך בעבר, אך העבר כבר עבר. כיום דורשים מיקוד והתאמה לתפקידי ניהול. מורה שלא יעבור קורס מנהלים לא יוכל להתמנות לתפקידי ניהול מפני ש"ניהול זה מקצוע, חביבי, עם כל הכבוד לוותק שלך".

מדוע הוותק אינו זוכה להערכה? ראשית, ותק בחיים, מנקודת מבט דיאלקטית, פירושו מוות. נכון יותר: התקרבות מתמדת אל המוות. צברת ותק בחיים? נותר לך פחות זמן לחיות ואנחנו חיים בתרבות שמבקשת להאריך את החיים כמה שאפשר.

שנית, ותק פירושו אוכרן התמימות. ראית כל מיני דברים, חווית כל מיני דברים, פגשת כל מיני אנשים – מטבע הדברים,

כמעט בדרך של נביעה לוגית, את ודאי צינית יותר, ספקנית יותר, נוטה פחות להאמין למה שאומרים לך, ביקורתית יותר, חשדנית יותר, זהירה יותר (שכן מי שכבר נפל יודע עד כמה זה כואב). האם רשימת התכונות הללו רצויה? מוערכת? טובה? רק לכאורה. למעשה אנחנו חיים בתרבות שמוקירה ילדות, ילדותיות והתנסות ראשונית.

שלישית, ותק פירושו שחיקה ועייפות. ממש כשם שסכין המטבח הוותיקה, זו שכבר חתכה הרבה גורים וקיצצה בצל עד דק, הלכה ונשחקה; ממש כשם שגופו של ספורטאי בן ארבעים שברירי יותר ומועד לפציעות לאין שיעור יותר מגופו של ספורטאי בן 25; ממש כשם שמכונית שגמאה כבישים רבים תיראה לנו אטרקטיבית פחות ובטוחה פחות מאחותה שעושה את האוטוסטרדה הראשונה בחייה – כך ותק כשהיא לעצמו מועד למיצוי עצמי.

בחינוך מרכיב הוותיקים לדבר על שחיקה. לא רק המורים. חשבו על ילדים נלהבים שפוגשים את חבריהם שאך לפני שנה או שנתיים התחילו את חוק לימודיהם. נכון שאיננו מופתעים כאשר

ה"גדולים" מצננים את התלהבותם של הצעירים? חשבו על מורה ותיק שמצנן את התלהבותו של מורה חדש במילים "חכה, חכה, נראה אם תמשיך לחייך אחרי הטלפון הנועם הראשון מהורים".

אנו למדים כי הוותק כשהוא לעצמו אינו מבטיח יתרון. רק אם נניח שהצטברותו של ותק בתודעת האדם משפרת אותו, מגוונת ומרחיבה את רפרטואר היכולות שלו, מציידת אותו בסוג מיוחד של תבונה שלא ניתן להשיגה בדרכים אחרות, כי אז נוכל לסקור יתרונות מובהקים של ותק. נכון לעכשיו אין לנו טעמים מניחים את הרעת להניח זאת.

חוסר התוחלת של ניסיון במישורי חיים שונים

מי שבוחן את ערכו הממשי של הניסיון בתחומי חיים שונים עתיד לגלות שהניסיון הוא נטל ולא נכס. נבחן שלושה מישורי חיים: הכלכלי, החברתי והמקצועי, וגם זאת רק מקוצר היריעה. יכולים היינו לבחור את התחום המוסרי, הפוליטי, הזהותי, המשפחתי והטכנולוגי. תוצאת הניתוח תהיה זהה: הניסיון איננו יכול, כשהוא לעצמו, ללמד אותנו דבר מה בעל ערך.

המישור הכלכלי: מוסד הכסף עובר טלטלה. רוב הכסף שקיים היום בעולם וירטואלי, תנודות המטבע והסחר קשות חיוזי עד מאוד. מה יהיה עם המטבעות החדשים דוגמת ביטקוין? האם האירו ישתקם או יקרס? את מי כדאי לשאול לדעתכם: את סבתא שלי או את אחת מנערות האוצר? איזה ניסיון חיים יועיל היום לאיש צעיר בתחום הכלכלי? מומחה צעיר יסייע ככל הנראה הרבה יותר מבנקאי קשיש. כלום הניסיון הוא שמלטש יכולות ניתוח ואינטואיציות כלכליות? האם איננו מכירים אנשים מבוגרים ועתירי ניסיון שטעו טעויות מרות דווקא לעת זקנה? אליעזר פישמן הקשיש פשט את הרגל, לא אליעזר פישמן הצעיר.

המישור החברתי: בילדותי הרחוקה היו חבריי לכיתה באים לבקרני ללא התראה מוקדמת. אחר הצהרים היתה נשמעת – במקרה הטוב – נקישה ברלת ופלוני היה נכנס בפשטות ובעליצות לחדרי. גם הוריי היו לעתים מופתעים כאשר חברים באו לביקור פתע. אני זוכר את תקופת הדמדומים של הנוהג הזה, כאשר הוריי ניסו להשפיע על חבריהם לתאם מראש את ביקוריהם. כיום גם שיחת טלפון ללא תיאום מוקדם נחשבת, במקומות מסוימים, לגסות רוח. מה יכולים הוריי, עם ניסיון חייהם העשיר, ללמדני במישור החברתי? מה אני יכול ללמד את ילדיי? אם אני יכול ללמד או ללמוד דבר מה, הרי זה תולדה של הבנת טבע האדם, רגישות אנושית פשוטה וחשיבה. ממי אלמד זאת? ממי שידוע, והרבה פעמים מיטיב הצעיר לדעת מן המבוגר.

המישור המקצועי: אבי עובד באותו מקצוע, באותו תפקיד וכמעט באותן פרוצדורות כבר 55 שנה (ועוד ידו נטויה). בכל פעם שאני מחליף תפקיד נעתקת נשימתו מדאגה. זה באמת הכרחי? הוא שואל. אם לא היה לך רע, מדוע להחליף תפקיד? נחשוב למשל על מורים צעירים. האם יעדיפו שהמורה שמלווה אותם בצעדיהם הראשונים יהיה איש עתיר ניסיון, כזה שעשרות שנות הוראה מאחוריו? הרבה פעמים התשובה תהיה שלילית. מורים כאלה יגירו במקרה הטוב (ובשקט, כרי שלא להעליב): אנו מעדיפים

לעשות את טעויותינו בעצמנו. במקרה הרע יבוזו למתודות ארכאיות ולגישת חינוך שמרנית או כזאת שאינה מותאמת לדור ה־ז או ה־ז.

הבה ניישיר מבט אל האמת: האם אתם מכירים תחום חיים שבו הניסיון, כשהוא לעצמו, מהווה סגולה טובה, נושא ערך סגולי, ממגנט את העין, האוזן והלב? האם צריך לשוב ולהזכיר שאת כיבושיו חולל אלכסנדר הגדול בעודו צעיר לימים, שנפוליאון הצעיר היה כריזמטי וחד לאין שיעור מנפוליאון המבוגר, שאיינשטיין הגיע לשיאו בשעה שהיה בן 26, שהפילוסוף הנודע ברטרנד ראסל הגיע לגיל 98, אך את "עקרונות המתמטיקה" המפורסם שלו פרסם בגיל שלושים? מה שהתקיים ברורות הקורמים נכון לכאורה שבעתיים בדורנו שלנו.

למה בכלל לחלק את החיים לתחומים שונים ולזמנים שונים?

האוכלוסייה בעולם המפותח הולכת ומזדקנת, בעוד שלניסיונה המצטבר אין ערך. העובדה הזאת מטלטלת, משום שאנו חיים בעולם שרגיל לחשוב כלכלית. בארצות הברית נבחר לאחרונה נשיא חדש, הרואה את עצמו כאיש עסקים. בתור שכזה הוא שואף להנהיג את העולם. בעסקים אין סנטימנטים. מה שמועיל יישאר. ומה שלא?

מהי נקודת התורפה של התיאור הסוחף שלי באשר לאי־חשיבותו של ניסיון החיים? ככל שחיינו יהיו ממורדים (compartmentalized) יותר – ניתנים לחלוקה לפי תחומים שונים ולפי מישורים שונים – כך יהיה הניסיון חסר ערך. ככל שחיינו יהיה לכידים יותר – במרחב, בזמן ובמהות, כך יהיה הניסיון בעל ערך. פשוט. פשוט מאוד ובכל זאת מסובך. מסובך מאוד. ההסבר שלי ישאב השראה מהרצאה שנשא הפילוסוף אלסטייר מקינטאיר בשנת 2000.¹ כותרת ההרצאה היתה "תרבות של מוות", אף שבניסוחה המתועד היא קיבלה את הכותרת "תרבות של בחירות ושל מידור". תפיסת המוות היא חלק בלתי נפרד מפענוח החידה שלנו באשר לחשיבותו של הניסיון.

האם צריך לשוב ולהזכיר שאת כיבושיו חולל אלכסנדר הגדול בעודו צעיר לימים, שנפוליאון הצעיר היה כריזמטי וחד לאין שיעור מנפוליאון המבוגר, שאיינשטיין הגיע לשיאו בשעה שהיה בן 26?

תחילה נברר את המשמעות הטרגית של חיים ממורדים. אחר כך נברר את האופן שבו חיים ממורדים מבינים את המוות, או נכון יותר נכשלים בהבנתו וכך נכשלים בהבנת משמעות החיים ומשמעות ניסיון החיים.

הפסיכולוג ארווינג גופמן² מזוהה עם תפיסה שהחיים הם מעין נשף מסכות. בכל זירת פעילות אנושית נדרש האדם לסט אחר של נורמות, כללי התנהגות, גישות ופרקטיקות. הדוגמה הידועה של גופמן מזכירה מאוד את דוגמת "ההונאה העצמית" של סארטר. גופמן התבונן בהברל בין התנהגות מלצרים כשהם במטבח לצד עמיתיהם, עובדי המטבח, לבין התנהגותם בחלל המסעדה בקרב

לקוחות. במטבח שלטו רעש ותנועות מהירות: אנשים צעקו זה על זה, דיברו בקודים, לא נזהרו (ואכן, פה ושם נופלים דברים, אפילו מן הצלחות). לא מעט פעמים – כך בתצפית של גופמן – אספו מלצרים אוכל מהרצפה והשיבו אותו לצלחת. אבל ברגע שהם עברו לחלל המסעדה, כאילו היה זה עולם אחר. ההליכה אטית ואלגנטית, שפת הגוף משרדרת אצילות ואיפוק, טון הדיבור זהיר ואדיב, הבעת שלוה ולצדה חביבות אמפתית נסוכה על הפנים. לא רק שהמלצרים חיים בשני עולמות שונים בזמן העבודה, אלא בהרבה יותר עולמות. כאשר הם מסכמים משמרת בנוכחות בעל המסעדה הם במצב זהותי שלישי וכאשר הם הולכים הביתה הם יפעלו על פי מערך נורמות רביעי.

על פי גופמן, חיינו מחולקים למדורים נפרדים. אנו כל הזמן נעים בין מרחבים שבכל אחד מהם יש נורמות, ציפיות, סגולות נדרשות ודפוסי התנהגות שונים לגמרי מאשר במרחב האחר. מורה בכיתה אינו אותו המורה של חדר המורים, ושניהם יחד שונים מן המורה של אספת ההורים. שלושת אלה אינם זהים למורה שיוצא עם משפחתו לחופשה, וארבעת האחרונים נבדלים מהמורה שמייצג את בית ספרו בטקס חשוב בפולין, ננית.

חיים מדוריים כאלה בעצם מבטלים את הרעיון של "החיים שלנו". אם ישאלו את גופמן מהי משמעות החיים הוא מן הסתם ישאל: לאיזה "מדור" בחיים אתם מתכוונים? כאשר מקינטאיר מתבונן בתיאור של גופמן הוא אומר: "בחיים כאלה) אנחנו צריכים להיות מסוגלים להמיר מערך אחד של גישות ונורמות באחר, תוך כדי תנועה ביניהם. המשמעות היא שערך חדש מתווסף לרשימת הערכים הראויים – סתגלנות; ומגרעה חדשה מתווספת לרשימת החסרונות: חוסר גמישות". מה שמקינטאיר אינו אומר אבל אני אעז לומר הוא שדבר בסיסי נעלם בסבך המדורים הללו: אופי.

מידורם של החיים אינו מתבטא רק בנקודת המבט הזהותית־קיומית של המלצר או המורה או עורך הדין ברכיבי חייהם השונים, אלא גם במישור המוסרי. במקום עקרונות מוסריים עמוקים וכללי־חברתיים מדברים רבים בימינו על "קודים אתיים" נפרדים לקהילות מקצועיות שונות. כתוב שורות אלה נמנה עם המתנגדים החריפים לתרבות הקודים האתיים, אולם הבה נשאל מה אומרת לנו התרבות הזאת. היא אומרת שלשאלה מהו טוב ומהו רע, מהי אמת ומהו שקר, מהי חמלה ומהי אכזריות עלינו לשאול ראשית: באיזה הקשר מדובר; מהי הקהילה המקצועית שדנים בה.

אנחנו ממדרים לדעת את חיינו בזמן ובמרחב. הילדות מובחנת מההתבגרות, שתיהן מובחנות מן הבגרות ושלושת הראשונות מובחנות מן הזקנה. בעולם ממורד כזה לא ייפלא שמרביתנו מזלזלים בניסיון. שהרי איך אפשר לשכפל ידע מתחום אחד ולהעבירו לתחום אחר ולשלב חיים אחר? זה נראה בלתי אפשרי וגם לא אינטליגנטי. בפילוסופיה קוראים לתופעה הזאת, שבה אין אמת מידה משותפת לשקילה של חלופות, בשם מיוחד וסבוך,³ אולם לענייננו נסתפק בכך שנאמר כי זה בדיוק מעמדו של ניסיון מצטבר. הוא לא ניתן להמרה לחיי הזולת בגלל היעדרה של אמת מידה משותפת, ערכית וקיומית לחיי כולנו.

רשתות חברתיות ומשפחות מורכבות: העמקת המידור התרבותי

תרבות הפייסבוק, למשל, היא תרבות של מאוימות זהותית. איי־הסכמה לפוסט שמבטא דעה נתפסת (סליחה על ההכללה) כשיפוט שלילי עליי כפרט, כאדם. מחלוקת ואי־הסכמה הפכו

לאיום. אני מספר לכם על בחירותיי: הערכיות, האסתטיות, המקצועיות או האחרות. אתם מותחים ביקורת על השקפתי או על בחירותיי ופירוש הדבר שמתחתם ביקורת עליי. מדוע? מאותו טעם שהסברתי קודם: בהיעדר אמת מידה משותפת של טוב ורע, בהיעדר מאזניים מוסכמים ובהירי, תתקשו לנמק מדוע אתם מסתייגים מהכרעה שעשיתי או מבחירה שבחרתי. לא פלא שאני נוטה להיעלב ולפרש באופן אישי כל איי־הסכמה. מקינטאיר טוען שהבחירות שלנו משקפות כיום לא את האופי שלנו, אלא את הזהות שלנו. מי יסכים שיטילו דופי בזהותו?

האם אפשר לשוב ולכונן תפיסה לכייה, מאוחדת, של חיינו המקוטעים? אם אפשר לכונן תפיסה כזאת כי אז יינצל גם ניסיון החיים.

מקינטאיר, שנולד ב־1929, מציג את השאלה הנדירה הבאה: מהן חובותיה של דודה? בחיים החברתיים שלנו אין הגדרה חד־משמעית של מה זה אומר להיות דודה, של מישורי האחריות הייחודיים של דודה כלפי האחייניות והאחיינים שלה. בשבילי, בחיים האישיים שלי, זו היתה שאלה הרת משמעות, מכיוון שבאופן חלקי דודתי גידלה אותי [...] לבני זמננו אין דורות במובן זה, ואם הייתי שואל אתכם לא רק מהם חובותיכם כדודה, אלא גם מהם חובותיכם לדודנים

ולדודניות מדרגה שנייה שלכם, הייתם מופתעים עוד יותר [...] אתם עשויים לחשוב שאני מושפע יתר על המידה מההיסטוריה האישית שלי בדאגתי בנוגע לחובות של דודות. אולם מאפיין חשוב של התרבות שלנו הוא שבמידה הולכת וגוברת אנשים נאלצו להמציא לעצמם מחדש את תפקידי

האימא, האבא והאחים ולהגדירם מחדש, מכיוון שלא עומד לרשותם מערך נתון ומוכר של יחסים שתומך בבחירות שהם עושים, מערך שהם יכולים להשתלב בו בקלות.⁴

העלייה הניכרת בשיעורי הגירושים והמשפחות החד־הוריות, בניית משפחות מורכבות, נישואים חד־מיניים וכדומה סיבכה עוד יותר את בני דורנו מבחינה זו שאין להם ניסיון חיים תקף להישען עליו בסוגיות הללו. דומה שמגמת איחודם של החיים האנושיים רק מתרחקת מאתנו.

תפיסת החיים דרך תפיסת המוות: מפתח לפתרון

אימתי אנחנו בוחרים את חיינו כמכלול, כאחדות, כשלמות, כחטיבה קוהרנטית אחת? אולי כאשר אנחנו מצויים על סף המוות או כאשר אנחנו מושפעים מחברים בודהיסטים. הזמן וההקשר השכיחים ביותר שבהם מתקיימת בחינה כזאת הם בעת ניהום אכלים. אנחנו באים, ננית, לביתו של חבר לעבודה שהלך לעולמו. אנחנו מכירים אותו כקולגה. חיבבנו אותו. אנחנו רוצים לחלוק את כאבנו, צערנו וגם את התפעלותנו עם בני משפחתו. ומהו התסריט הנפוץ? בני המשפחה המשיחים על אודות המת רוקמים את ההיבטים השונים, את רכיבי המידע והרשמים מתחומי חיים שונים לכלל אחרות מגובשת אחת. הם מעלים על נס כמה קווי אופי בולטים שאפיינו את המת בהקשרים שונים מאוד. קווי

המרכז האקדמי רופין
לחשוב מעבר לאופק

בואו ללמוד תואר שני ייחודי ולהטביע חותם על העולם

MASTER.MIND.DAY
16.6.17
9:30 | קמפוס רופין
שישי פתוח לתואר שני

בלעדי! MA בהגירה ושילוב חברתי

תואר מוסמך ורב-תחומי להבנת תופעה עולמית עכשווית, המשפיעה על ישראל והעולם מהיבטים כלכליים, תרבותיים וחברתיים. התואר מציע דרכי פעולה להתמודדות עם תופעה זו.

בלעדי! MA בניהול משאבי ים

תואר מוסמך וחדשני העוסק בהבנת הים התיכון כמשאב קיומי מכריע ומציע כלי תכנון וניהול לפיתוח פרויקטים בזירה שהשפעתה על מדינת ישראל ברמה הלאומית תלך ותגבר.

בלעדי! MA בלוגיסטיקה ומערכות ימיות

תואר מוסמך שהולך ומתחזק בעולם תחרותי המספק כלים מקצועיים מקיפים על תהליכי הייצור, האספקה והרכש, ומתמקד בשרשרת האספקה ובתהליכי סחר ולוגיסטיקה ימית.

MBA במנהל עסקים

תואר מוסמך המכשיר מנהלים בניהול עסקי בכיר ומצייד אותם בראייה גלובאלית ובכלי ניהול חדשניים במגוון התמחויות: טכנולוגיות ועסקים דיגיטליים | מימון וניהול פיננסי | מנהיגות, אסטרטגיה וניהול בכיר | ייעוץ ארגוני | שיווק ועסקים בינלאומיים

● שכר לימוד אוניברסיטאי ● מתכונת המאפשרת שילוב לימודים ועבודה

לפרטים והרשמה: 1-800-800-830 | ruppin.ac.il

שלנו על המוות. לכן, אולי, אותו פסיכואנליטיקאי, חברו של מקינטאיר, ראה זאת כבעיה של הרור. מה שמועמד לבחינה מתמדת הן הפעולות הספורדיות ולא "קו מחבר", מגמת חיים שלמה.

נשיב את הלכידות לחיינו אך לא רק אותה

מהן חובותיי כרוד? כאחיין? כשכן? מהן חובותיי כמורה ביחס לתלמידים שאני פוגש באופן אקראי? האם המידור ניצח אותנו? האם אנו רוצים בהתרפקות נוסטלגית ושקרית על ימים שבהם שנתו הבריות בצמא את דברי הוקנים החכמים? לא תודעת המוות, שלי ושל אנשים יקרים ללבי, מבססת את חשיבותם של חיים לכירים. חיים שמתקיים בהם קו, אולי מלא ניגודים וסתירות אך בכל זאת קו, בין העבר לבין העתיד, בין הארמה לבין השמים, בין סבתי לבין נכרתי, בין שאיפותיי הערכיות והאידאולוגיות לבין דפוסי פעילותי בעבר, בהווה ובעתיד. עלינו לכונן לכידות בחיינו כתנאי לשיבתו של ניסיון חיים. אם נסיף להיות בעולם מקוטע שבו הישגי בגרות, למשל, יהיו חזות הכול של פעילותנו המקצועית, נסיף ככל הנראה לתמוך בפרויקטים של "שיח בין-דורי", אך הערכה עמוקה לניסיון חייו של אדם אחר תהא נטולת משמעות. חברה שיש בה דגמי הצלחה של בני אדם כבני אדם (לא כאנשי מקצוע טובים או אמנים מוצלחים), שיש בה אָתוס – קרי תקווה רעיונית מלכדת, הרגלים ראויים ומסורת משובחת – תהיה חברה שבה עצם ההאזנה למבוגרים חכמים וכנים (לא למבוגרים טיפשיים ויהירים שמאמינים שעצם זקנותם מקנה להם חוכמה) תגרום להתרגשות, התפעמות והתרוממות רוח, הרבה לפני שמיליה גסה כמו "ישום" תעלה על הרעת. הכמיהה של צעירים למפגש עם בעלי ניסיון חכמים, ושל בעלי ניסיון חכמים למפגש עם חסרי ניסיון חכמים, תוליד אנושיות. בחברה לכידה שניסיון חיים בה הוא בעל ערך שואלים "מי להיות" ואין שואלים "מה לעשות".

סיכום (עוד מסורת ראויה) ומהפך

ניסיון ראוי להוקרה במידה שהוא ראוי לחשיך ולספקנות. ניסיון חיים שאינו שרוי באישיות מלאה ענווה וביקורתית ריהו מסוכן ביותר. בשום פנים לא נרצה לחזור לעולם שבו הניסיון מחליף את הנימוק, שבו הוותק מחליף את המעוף, שבו ההרגל גובר על היצירתיות. הניסיון חשוב ויקר אפוא רק בחברה אמיצה וביקורתית; חברה שבה ה"אגו" אינו מוביל בלעדית את בני האדם וניסיון החיים מרתק ומעורר התפעלות רק כאשר הוא מצוי בתודעה ביקורתית שאינה מקדשת את הצבירה באשר היא צבירה. חברה כזאת עלינו ליצור. אי אפשר לשחזר אותה. אין לנו ניסיון בחיים כאלה. יש לנו כמיהה לחיים כאלה. ■

הערות שוליים

- 1 הרצאה שנשא אלסדייר מקינטאיר ב-13 באוקטובר 2000 באוניברסיטת נוטרדם. תיעוד ההרצאה: <http://brandon.multics.org/library/macintyre/>; <http://macintyre2000choices.html>; ההרצאה עצמה זמינה ביוטיוב: <https://www.youtube.com/watch?v=BzYHPaSKmTU>.
- 2 ספרו של ארווינג גופמן **הצגת האני בחיי היזמים** ראה אור בעברית ב-1980 בהוצאת רשפים ומודן בתרגומו של שלמה גונן.
- 3 היעדר אמת מידה משותפת קרויה ב'ריגון הפילוסופי אינקומנסורביליות (incommensurability).
- 4 מתוך ההרצאה המחברת לעיל. בתרגום יוסי לוס.

האופי האלה צובעים את הטיפוס בגוונים ייחודיים. אותם הברלים הקשורים שראינום כה יפה בחיינו שלנו אמנם באים לידי ביטוי, אבל ההברלים הללו נראים לפתע באור אחר, מעניין ועמוק יותר, מפני שהם מוצגים על רקע היותו "טיפוס", אדם בעל קווים מובחנים ודומיננטיים. לפנינו אדם, אדם שלם. נסו לחשוב כך על אדם יקר ללככם, ותבינו.

המוות הפרטי שאנו עדים לו מרגים את חשיבותו של "הסיפור המלכד" בהבנה רטרופקטיבית של החיים ומשמעותם. ומה באשר למוותנו שלנו? מקינטאיר מספר בהרצאתו את הסיפור הבא: פסיכואנליטיקאי מפורסם [...] סיפר לי על העלייה במספר המטופלים שלו שסבלו מפחד מוות נירוטי. במובן מסוים הם חשבו על המוות שלהם עצמם, אבל בעצם הם לא הצליחו לחשוב (אנחנו מתייחסים במלוא הרצינות למילה לחשוב) עליו, מכיוון שברגע שהרעיון של המוות שלהם עצמם הופיע בתודעה שלהם, הם הגיבו בפניקה, בפחד ובניסיון לברוח ממנו [...] ונלכדו בתבניות חשיבה אובססיביות. הוא ציין שכל המטופלים שאינם מסוגלים להתמודד עם המחשבה על המוות שלהם עצמם ושסבלו עקב כך מתסמינים נירוטיים עמוקים ומדאיגים היו, בלי יוצא מן הכלל, אלה שלא הצליחו להעלות בדעתם זמן טוב למות. כלומר, הם לא יכלו לחשוב שיכול להיות רגע בחיים שבו אדם עשוי לומר: "אם אמות עכשיו, זה יהיה לטובה. החיים שלי, במהותם, הושלמו".

הבה נישיר מבט אל האמת: האם אתם מכירים תחום חיים שבו הניסיון, כשהוא לעצמו, מהווה סגולה טובה, נושא ערך סגולי, ממגנט את העין, האוזן והלב?

אין הכוונה לכך שאנו אוהבים לחיות ומעדיפים לחיות. אין שאלה בעניין הזה, כמובן. השאלה היא כיצד, לנוכח תודעת המוות, אנו יכולים לרקום לעצמנו, בכנות, תפיסה אחרת של חיינו שלנו. לא היינו רוצים שנחשוב על מכלול חיינו כאוסף של הקשרים, שק של מסכות, שאין קשר אמיץ, מרתק, מתפתח ומיוחד ביניהם.

מדוע אנו זקוקים דווקא לתודעת המוות כדי שהיא תדרבן אותנו לחפש את הסיפור המלכד? מפני שהכוחות המפצלים בחיינו רבים וחזקים מדי. מקינטאיר מוסיף ומנמק גישה זו: האמונה הקתולית מחנכת אותנו כבר מגיל צעיר לאמץ את התפיסה שלפיה אם נגזר עליי למות עכשיו, אין בכך משום אי-צדק או משום הפרה של שלמות כלשהי. אבל מה שחסר למטופלים אלה [כמו למרבית קוראי הד החינוך, למשל] לא היה תאולוגיה קתולית. מה שחסר להם היה מושג כלשהו של חיים מוצלחים בשונה מחיים מאכזבים, חיים שעליהם הם היו יכולים לומר: "היו לי חיים טובים" ולא כושלים. כלומר, אחת הסיבות שלעתים קרובות איננו יכולים לחשוב טובות על המוות היא שאיננו יכולים לחשוב טובות על החיים כמכלול. להחזיק במחשבה על החיים שלנו כמכלול היא מטלה שהולכת ונעשית קשה יותר.

עכשיו ברור מדוע הורחב הריבור על מגמת הקיטוע, הפיצול והמידור של חיינו. כאשר אנחנו חושבים על החיים כאוסף של מצבים, כמערכת מסובך של הקשרים שונים, כסדרות של בחירות, אנחנו מאמינים (ובצדק) שבמקרה מסוים פעלנו בדרך ראויה, ובמקרה אחר בדרך בלתי ראויה. החיים נעשים יותר ויותר סדרות של פעולות, סדרות של אפיוורות, יותר מאשר דבר מה שניתן לתפיסה כמכלול. יש לכך השפעה משמעותית על המחשבה